INHOUDSOPGAVE INTERVIEW

Het hele interview duurt 2:16:08.

00:00:00: omschrijving ouderlijk gezin

00:05:00: woonomgeving: ouderlijk huis en oorlog

00:15:00: hongerwinter

00:20:00 bevrijding

00:25:00 december 1944: Duitsers werden “omgewisseld” voor Katwijk-Zee’ers; bevrijding en feesten

00:30:00 verkering en rol kerkelijke afkomst daarbij

00:35:00 huwelijk; huisvesting

00:40:00 kinderen; gezin

00:55:00 kerkelijke activiteiten

01:10:00: organisatie vrijwilligerswerk

01:15:00 man overleden

01:20:00 huisvesting

01:25:00 hobby’s

01:30:00 verhouding tot Duitsers in de oorlog

01:35:00 begin van de oorlog en mobilisatie

01:45:00 grootouders en familie van ouders; emigratieverhalen betreffende familieleden

01:55:00 kranten; tijdsbesteding: mevrouw laat handwerkpatronen zien; op een kastje staan enkele gehaakte taartjes.

02:00:00 oorlog: radio inleveren; Ausweiss

02:05 00 vakanties in binnen- en buitenland

02:10:00 opleiding en werk broers en een onderduikverhaal

02:15:00 Leidse studenten in Katwijk. Kleding bij schaatsen.

TRANSCRIPTIE INTERVIEW MEVR. L.A. PEET-HORTENSIUS GEHOUDEN OP 15 JANUARI 2016

I1 Een interview met mevrouw Peet-Hortensius, geboren in Katwijk op 29 juni 1924.

G Klopt!

I1 En dit interview is voor De stem van Leiden.

I1 Laten we beginnen bij het begin. Uit wat voor een gezin kwam u, hoe was de samenstelling?

G Vader en moeder natuurlijk; ik was de oudste van de vier, ik kreeg drie broers. Verder niet, geen zus.

I1 Wat was het beroep van uw vader?

G Mijn vader was oorspronkelijk een metselaar. Hij kwam uit Woubrugge. Hij heeft toen gesolliciteerd en hij heeft een aanstelling gekregen bij de Waterleiding in Katwijk [de Leidsche Duinwater Maatschappij, LDM]. Daar is hij gebleven totdat hij gepensioneerd was. We hadden een heel leuk gezin, een prettig gezin. Ze deden veel met ons, echt een stabiel gezin. Een vast inkomen had mijn vader. Dus wat ga je dan krijgen op zo'n dorp? Er zijn natuurlijk kinderen met werkloze vader. Wij hoorden eigenlijk, ja, een beetje bij de middenstand, zal ik maar zeggen, toentertijd. En als kind vond je dat toch weleens niet prettig. Ik was natuurlijk ook nog eens het enige meisje in het gezin en werd goed gekleed. De jongens (broers) ook wel hoor. Maar ja… die meisjes uit mijn klas… niet dat ze plaagden, dat was er toen niet bij, maar ze keken me wel op een bepaalde manier aan. Ik voelde me toch een beetje anders.

I1 U voelde zich anders?

G Ja, ik voelde een verschil. Als ik nieuwe kleren kreeg, dan was het: dat is zij weer. Niet minachtend, maar je voelde het toch wel aan. En ze liepen zelf op klompen. Daarom zei ik: "Ik wil ook weleens een paar klompen hebben!"

[G, I1 en I2 lachen]

G En dan zei mijn vader: "Geen sprake van!" Zulke dingen kwam je dan tegen. Maar geplaagd ben ik niet, dat mag ik niet zeggen.

I1 Naar welke kerk ging u?

G Naar de Hervormde Kerk in Katwijk Rijn. Je had Katwijk Rijn en Katwijk Zee. Wij hoorden bij Katwijk Rijn.

I1 En wat was de naam van uw moeder?

G Maartje van Egmond, geboren op 3 februari 1901. Mijn vader was van 5 september 1897, een eeuw terug.

I1 En de voornaam van uw vader was?

G Gewoon Arie. Geboren in Woubrugge en mijn moeder in Rijnsburg.

I1 Uw moeder kwam uit Rijnsburg en uw vader uit Woubrugge. U bent in Katwijk naar school gegaan en toen u daar klaar was, wat bent u toen gaan doen?

G Ik wilde doorleren, maar dat was toentertijd een beetje taboe voor een meisje. Toen ben ik wel naar de huishoudschool gegaan. En toen brak de oorlog uit, toen ik 15 jaar was. Ik werd 16, toen in juni. Wij woonden al gauw in een spergebied [In het Duits Sperrgebiet, ontoegankelijk gemaakt voor gewone burgers]. Wij woonden in Duin, dus we hadden wel bepaalde beperkingen. We mochten niet buiten het spergebied. Toen ben ik thuisgebleven, een jaar. En toen ben ik nog wel in Rijnsburg bij een gezin wezen werken, bij kennissen van ons. We mochten niet naar Katwijk Zee, we moesten eigenlijk in dat spergebied blijven. We hebben best nare jaren gehad, tenminste in zoverre van dat je beperkt was in je doen en laten. Je kon niks!

I1 Er was in de oorlog dus maar een klein gebied waar je je kon bewegen en begon dat al snel?

G Ja, dat was al heel snel. Want er werden natuurlijk die bunkers gebouwd, op de witte berg in Katwijk. Daar waar de koningin schilderde, vroeger. Daar werden die uitkijktorens gebouwd. En je zag al die soldaten die altijd van het vliegveld afkwamen, van Valkenburg. Wij woonden op de weg naar het vliegveld; dat is maar een klein stukje. Ik weet niet of u daar bekend bent…?

I1 Wat is de naam van de weg waar u woonde?

G Cantineweg 10.

I1 Cantineweg 10, en vanaf daar zag u soldaten langskomen?

G Ja, nu heb je daar al die nieuwe wegen, maar als je toen die weg afkwam naar Katwijk Rijn toe of naar Leiden toe, dan had je al snel het vliegveld. Vanaf ons de rechtse kant. Dat was maar een paar honderd meter van ons vandaan, naar de weg naar Wassenaar. Daar zijn toentertijd die barakken gebouwd. Hemelsbreed was dat heel dichtbij. In die tijd was er maar een vliegbaan. Die Hollandse soldaten, die daar gelegen hebben, die hebben het echt zwaar gehad hoor. Voor de oorlog was er al een plan voor het vliegveld.

[G kucht en stem hapert wat]

I1 Zal ik een glaasje water voor u halen?

G [Kucht en kucht.] Nee hoor, ik heb het weleens meer.

G Voor de oorlog had je de werkverschaffing; ik weet niet of jullie dat kennen?

I1/I2 Ja ja.

G Die werden daar tewerk gesteld, voor het vliegkamp. Toen de oorlog uitbrak heette het wel vliegveld, maar het had nog geen betekenis. Voor ons was er altijd een beperking omdat we vlak bij dat vliegveld woonden, om naar het dorp te gaan. We hadden een Ausweis. Ieder mens in het gebied kreeg toen zo'n bewijs, wat je nu ook hebt als pas. Maar wij hadden ook nog een speciale Ausweis. Ik heb 'm jaren bewaard, maar heb 'm inmiddels weggedaan.

I2 Dus u mocht alleen…

G In een bepaalde richting heen. Was je daar doorheen, dan mocht je naar het dorp. Jammer dat jullie dat niet meer weten. Op dat punt was ook een bunker en stonden altijd soldaten op wacht. Daar moest je altijd je Ausweis tonen.

I1 Ik snap het. Kwam u toen weleens in Leiden?

G Nee!

I1 En als jong meisje voor de oorlog?

G Ja, toen kwamen we met de tram. Ja, en die reed toen nog over de Voorstraat heen, bij de molen. Je had gewoon een trambrug waar je niet normaal overheen mocht. Want als je naar Rijnsburg ging lopen – daar woonden mijn opa en oma – dan moesten wij helemaal langs Overrijn, daar bij het hotel van Katwijk-Binnen bij De Roskam. Daar ging je de brug over en daar had je het patronaatsgebouw waar jongens opgeleid werden voor pastoor.

I2 Maar u ging weleens naar Leiden met de tram?

G Ja, de tram ging naar Leiden, over de Voorstraat heen.

I2 Wat ging u dan doen in Leiden?

G Nou, een mantel kopen. Maar ik was nog een meisje natuurlijk. De tram heeft maar een paar jaar gereden. Toen stopte ie, in de oorlog. En toen kwam je nergens meer. We zijn echt opgesloten geweest in de oorlog hoor. Heel echt. Ja.

I1 Hoe bracht u uw dag door in die tijd?

G Ja, hoe bracht je je dag door. Met huishoudelijk werk natuurlijk dan. En met naaien. Mijn moeder had altijd van die onderspreien gebreid, die had je vroeger. Nou, die haalden we uit en daar breiden we sokken van.

I1 Onderspreien noemt u die?

G Ja, gebreide dekentjes, van katoen. Toen in '43/'44 werd het allemaal wat schaarser, want er was geen textiel meer. Dus werden die spreien uitgehaald en daar breiden ik en mijn moeder sokken van en dan verfden ze ze zwart. Ja, je moest toch wat? Maar we hadden het en veel mensen hadden het niet. Mijn moeder was altijd van de voorraad. Dus dat kon. En je vermaakte allerlei kleren. Mijn broers hadden nog weleens iets kapot. Ik was heel handig met naaien ook, al zeg ik het zelf. Dus ik werd altijd maar achter het naaimachien gezet. En dan deed ik het ook weleens voor de buren. We woonden met z'n vieren op een rij. Er stonden maar vier huizen. Dus dan was het al gauw: dat doet zij wel even. En dan maakte je van oud nieuw.

I1 En wat voor een naaimachine (maakt slingerende beweging) had u, een Singer?

G Ja, zo'n gewone, een Naumann.

I1 Een Naumann?

G Ja, dat was een hele goede hoor. Ik heb er zelf ook nog wel een gehad.

I1 En tijdens de oorlog, zag u toen weleens Leidenaren? Kwamen ze weleens langs?

G In ’44 was die hongersnood in Leiden natuurlijk en toen kwamen mensen aan de deur om eten te vragen. Wij hadden teelland voor ons huis, waar nu al die huizen staan. Daar boerenkool, worteltjes, rodekool, noem maar op, hoofdzakelijk aardappelen. Die mensen hadden geen benul en dachten dat wij daar land hadden.

I1 Maar dat land was dus niet van uw familie?

G Nee. Maar we kenden wel mensen uit Katwijk die daar land hadden. Een ding blijft me altijd bij. Twee jongetjes kwamen aan de deur, die hadden van die plusfours aan [Een driekwart pofbroek. I2 wijst aan op haar been: tot zo.] en toen had mijn moeder aardappelen meegegeven. Daar worstel ik steeds nog mee. Die kinderen waren blij, ze waren een jaar of twaalf, dertien. Ze stopten de aardappels in hun plusfours. Komen die twee politieagenten uit Katwijk, bij ons van ’t dorp – ene [xxx] en ene [xxx] - en die kinderen werden aangehouden. En gevraagd wat ze kwamen doen. Die kinderen zagen er niet uit, onder de zweren rond de monden. Dat had je toen, die kinderen kregen geen vitaminen, die kregen niks. Nou, toen moesten ze die broeken leegmaken en de agenten namen die aardappelen mee en die kinderen hadden niks meer.

I2 Ach…

G Wat zouden ze nou met die aardappelen gedaan hebben? Wat denk je nou?

I1…zelf opgegeten?

G Je mag het niet zeggen, je weet het niet, maar ik denk het wel! Als mijn kinderen – en ik heb ook achterkleinkinderen – niet eten, zeg ik weleens: “Jullie moesten de oorlog eens meemaken”. “Jaaa oma, maar we leven nu”, zeggen ze dan.

I1 Dit is een schrijnend verhaal. Dat waren Leidse jongetjes?

G Ik vond het zooo gemeen! Ja, ze kwamen uit Leiden.

I1 Heeft u zelf schaarste aan eten meegemaakt?

G Nee, wijzelf hebben nooit honger meegemaakt. Wij hadden kennissen en die meneer had een groot stuk land en teelde aardappelen. Mijn moeder ging helpen bij het rooien. Hij vroeg altijd, wil je me helpen?

I1 Mmm.

G Nou, mijn moeder kon het helemaal niet, maar dat leerde je wel, natuurlijk. Wat kregen mijn ouders? Ze kregen altijd 25 kisten aardappelen. Dus wij hebben nooit honger gehad, echt niet. En we hadden altijd brandstof. Er was een stuk dennenbos in het duin bij ons en dan gingen we met z’n vieren, met de buren, kappen. We hadden altijd warmte. De Waterleiding zelf had een generator. Het bedrijf moest wel doordraaien natuurlijk, dat was de watervoorziening. We hadden stroom tot 9 uur ’s avonds en dan ging de generator draaien. Maar meestal gingen we dan naar bed hoor.

I1 Uw vader werkte inmiddels bij de Waterleiding?

G Van voor de oorlog. Ja, ik ben in 1924 geboren en mijn ouders zijn in '22/'23 [op 20 september 1923 te Rijnsburg] getrouwd en toen werkte mijn vader al in de Waterleiding. Dus die was toen een jaar of 25, denk ik [geboren 5 september 1897].

I1 Wat deed hij bij de Waterleiding?

G Hij was fitter, dat is iets van kranen en toestanden. Weet ik veel. En waterkeuring deed hij ook, behalve in de laatste oorlogsjaren. Toen kon dat niet meer. Er moesten monsters genomen worden. Op Valkenburg had je een buis, ja, dat is nu allemaal ouwerwets.

I1 Dat ging om de keuren van de kwaliteit van het water?

G Ja, dat moest iedere week gekeurd worden. In …. [onverstaanbaar, iets met …aren.]

I1 Heeft u nog concrete herinneringen aan de bevrijding?

G Ja, tuurlijk. Eerst had je 5 september 1944. Toen werd Brabant en Zeeland bevrijd. Dus iedereen stond bij ons aan het hek al te juichen van "O, nou komen ze gauw hierheen!" [Dit is Dolle Dinsdag]

I1 Hoe wist u dat?

G Wij hadden wel een radio. We hadden allemaal een radio. O God, houd op. Daar hoorden wij door dat Brabant en Zeeland bevrijd waren. De verwachting was dat ze wel door zouden stoten. We wisten nog niet dat ze bij die Rijn stil kwamen te staan. En toen is eigenlijk de armoe begonnen op de dorpen, hoor. Het was een hele tegenslag. Je had de winter, er was geen brandstof en er was geen eten. Er was niks. De gaarkeuken kwam op het dorp. Wij hebben die nooit gehad. Ik ben een keer wezen kijken daar met mijn moeder.

I1 En wat zag u daar?

G Ja, er werden van die grote gamellen gebracht. De mensen stonden met een pannetje in een rij. Er werd uitgeschept. Het was gewoon water. Daar zat echt geen voeding in. Maar ja, ze hadden wat.

I1 Het vulde de maag even. Dat was bij u op het dorp, Katwijk aan den Rijn?

G Ja, Katwijk-Binnen.

I1 De Hongerwinter.

G Ja, dat was de hongerwinter. Toen zijn er echt veel mensen d'r onderdoor gegaan hoor. Echt waar. Dat was heel triest toen. Dat is ook nog een verhaal: Een van mijn broers had van iemand eens een geitje gekregen. Wij hadden gras genoeg in de omgeving. Toen kregen wij nieuwe geitjes, er zal wel een of andere bok bij geweest zijn. Dat zal wel moeten.

[I1 I2 en G lachen]

G Dus wij kregen geitenmelk en vanaf zo '42/'43 hebben wij alleen geitenmelk gedronken. Er was bijna geen koeienmelk en de melkboer kon trouwens ook niet bij ons komen. Hij mocht echt niet door het spergebied. Op een dag vroeg de dominee vanaf de preekstoel of er mensen met geiten waren die wat geitenmelk konden missen. Dat was voor maagpatiënten. Ja, dat is

tegenwoordig ook helemaal anders natuurlijk. Mijn vader was altijd een beetje terughoudend, maar mijn moeder die gaf wel. Ze zei: “We hebben zoveel zelf.” Zij heeft zich opgegeven en vanaf toen is een meneer iedere dag een fles melk komen halen. Dat moest overhandigd worden bij het spergebied. Ja, toestanden, als je er nu over nadenkt.

I1 En toen eindigde de winter en toen kwam het voorjaar. En toen?

G De bevrijding! Ik weet het nog. Ik lag nog op bed ’s morgens, het was 7 uur, half 8. En toen hoorde ik mijn moeder ineens roepen: “We zijn bevrijd! Kom van bed vandaan, want het is feest!” Je geloofde het niet in eerste instantie, maar het was wel zo. Nou, toen gingen we feesten. Ik ging op een koor in Katwijk-Binnen. We gingen dansen leren en toen mochten we naar het dorp. En daar was geen Duitser te bekennen. In december 1944 op een nacht zijn alle Duitsers weggetrokken bij ons huis in de buurt, van de bergen af, die in de bunkers zaten. Die zijn toen naar Rusland gegaan. Daar ging het voor de Duitsers toen zo slecht, immers. Alles ging weg. En wat kregen wij toen? Toen kregen wij Katwijk-Zee’ers in van die zwarte pakken; het waren NSB’ers. [Waarschijnlijk Landwacht] Toe, hoe heetten die ook alweer? Wij waren met vier huizen en daar vlakbij hadden de Duitsers een bunker gebouwd en stonden ze altijd op wacht. Van die soldaten hebben we nooit last gehad, maar toen kwamen die Katwijk-Zee’ers; nou, dat waren van die felle. Tsjongejonge, maar we mochten toen wel naar het dorp, we mochten vrij lopen.

Ik weet nog goed, ik kwam een keer thuis, we keken nooit naar die lui, ik keek juist expres het land in en toen kwam er een naar me toe en die zei: “Kan jij niet groeten?” En toen zei ik: “Waarvoor?” En toen kreeg ik een klap in mijn gezicht! Dat heb ik nooit tegen mijn vader verteld, want ik dacht dat hij dan wild zou worden. En later, na de oorlog, heb ik het hem pas verteld. “Had het maar gezegd, want dan had ik dit en dan had ik dat!”, zei mijn vader. Maar ik was wijs, onderhand was ik ook negentien/twintig jaar toen de oorlog afgelopen was.

Van die lui [de Katwijkers] hebben we heel veel last gehad. Want later na de bevrijding zijn ze van de POD [Politieke opsporingsdienst militair gezag] bij ons aan huis geweest om te vragen of wij veel last van die Katwijk-Zee’ers gehad hadden, want die werden toen berecht. Toen zeiden ze nog: “Je had toen nooit bang hoeven wezen, want ze hadden maar één kogel.” Mijn vader zei toen: “Nou, die ene kogel is nog wel genoeg”.

[Hilariteit G, I1, I2]

G Ze liepen wel met wapens te paraderen, maar dat had dus geen zin.

I1 Maar dat weet u achteraf.

G Ja, dat wist je op dat moment niet.

I1 En na de bevrijding, wat deed u toen?

G Ja, je was allemaal gek natuurlijk. Overal waren bevrijdingsfeesten, overal gingen we heen. En toen heb ik mijn man leren kennen!

I1 Echt?

G [lacht] Ja, dat was ook nog.

I1 Dankzij de bevrijding.

G Dankzij de bevrijding in ’45.

I1 Dat was dubbel mooi. Hoe ging dat?

G Nou, we hadden feest op het dorp. Bij hotelletje De Roskam stond altijd al een muziektent. Er was muziek en toen gingen wij eromheen dansen in kringen, ik met mijn vriendin. En daar stonden een paar jongens aan de kant. Intussen waren er schepen gekomen met kolen en aardappelen. Wij dachten dat die jongens daarvan waren, dat ze vreemden waren, schippers. Wij wilden die jongens er wel tussen hebben. En dat deden ze ook. Maar wat bleek nou? Mijn toekomstige man was geen vreemde, maar kwam uit Valkenburg (ZH).

[Hilariteit]

G Ja, dat was echt leuk hoor, ja. Wij gingen overal maar feesten: Rijnsburg, Katwijk Zee, Katwijk Rijn. Alles deden we lopend, want we hadden geen fietsen. Maar dat gaf niet. Dat was je gewend.

I1 Hoe heette uw man?

G Coendert.

I1 Coendert Peet uit Valkenburg?

G Ja, daar staat ie. [Mevrouw wijst naar een zwart-witfoto van haar man, in de kast.]

G Geboren op 5 juni 1921. En toen kregen we verkering.

I1 En hoe ging dat? Het begon met dansen.

G En toen gingen we naar Rijnsburg. Dat was, meen ik, op een donderdagavond. En die zaterdag was er feest op Rijnsburg. Mijn vader en mijn moeder gingen mee. Mijn moeders ouders, mijn opa en oma, kwamen uit Rijnsburg. Daar gingen we heen. Ik had niks met mijn toekomstige man afgesproken hoor, helemaal niet. Wij liepen daar met feestgangers. En ik denk: “Verroest, daar staat een bekende!” En dat was mijn man! Om een uur of 21.30 – 22.00 gingen we naar het huis van mijn opa en oma toe en hij ging mee.

I2 Dus toen was het aan?

G Ja, hij was goedgekeurd, mijn ouders waren er zelf bij. Ja, dat was wel leuk.

I1 Was het liefde op het eerste gezicht?

G [triomfantelijk] Jaaa! Van weerskanten, heel leuk. Hij kwam zelf ook uit een groot gezin, tien kinderen.

I1 Was hij van dezelfde kerk als u?

G Ja.

I1 Was dat belangrijk?

G Ja, eigenlijk wel. Niet dat mijn ouders zo fanatiek waren. Als het een Gereformeerde, bij wijze van spreken, was geweest, dan was het ook niet erg geweest. Hoewel, op het dorp had je een gereformeerde school, een hervormde school en een katholieke school. Op zo'n klein dorpje, kan je nagaan! Dus er was zeker wel onderscheid. En was het andersom geweest, ik gereformeerd en hij hervormd dan was het misschien…

I1 Waarin zit het verschil?

G Voor mijn ouders zit er verschil tussen, maar het verschil weet ik nog niet en ik ben 91 jaar. [Lacht] Ik ben altijd hervormd grootgebracht. Ik ben naar de kerk geweest, ik ben ouderling geweest. Ik heb hier altijd bezoek gehad, verjaardagen gedaan en de bejaardensoos gedaan, maar het onderscheid tussen gereformeerd en hervormd weet ik nog niet…Ik geloof dat gereformeerden een beetje fanatieker zijn. Wat zijn jullie eigenlijk?

I2 Ik ben hervormd, ten minste van oorsprong.

G En gereformeerd geworden?

I2 Nee, ik kom uit de Merenwijk. Ik ben oecumenisch, zal ik maar zeggen, dus ook nog een beetje katholiek.

G Ik zie het verschil niet hoor. En ik moet zeggen: de hervormde kerken hebben op het ogenblik een hoop van de katholieken overgenomen. Ik weet niet hoe u (I2 aankijkend) dat ervaart?

I2: Jaja.

G Bij ons zouden vroeger nooit kaarsen in de kerk zijn. En ja, er zijn wel meer dingen dat ik denk bij mijzelf: Nee!

I1 U heeft het over de hervormde kerk van nu?

G Ja, van nu. Ik vind dat de hervormden heel veel van de katholieken overgenomen hebben. Ook wat liturgie betreft, het doen en laten, het zingen. Nee, dat zou vroeger nooit gebeurd zijn.

I1 Maar wat als uw man van katholieken huize was geweest?

G [resoluut] Nee, dan was het wel crisis geweest. Jaaa. Twee geloven op een kussen, daar slaapt de duivel tussen. Dan had hij mee moeten gaan.

I1 Hij had mee moeten gaan?

G Ja, toentertijd had hij mee moeten gaan. Dat hoorde. Ik heb zelf een zoon die ook met een katholieke vrouw getrouwd is. Dat gaat uitstekend. Dat zijn de normen en waarden die na de oorlog gekomen zijn. Toen was je allemaal een geworden.

I1 Wanneer kreeg u eigenlijk trouwplannen met uw toekomstige man?

G Nou, er was natuurlijk schaarste van huizen. We hadden al een jaar of drie verkering. We wilden weleens wat anders. In '48 ben ik getrouwd. Mijn schoonmoeder was nogal voortvarend. En toen was er een bakker in Valkenburg [onverstaanbaar naam, Sjaak ?], dat scheen vroeger – jaren, jaren terug – een boerderij geweest te zijn. Dat kon je aan het gebouw merken. Die hadden een bakkerij en een winkel erbij en een woonhuis en een opkamer met nog een kamer, twee

kamers. En die stonden leeg. En toen vroeg mijn schoonmoeder, toen ze brood kwam halen, wat de bakker ermee deed. “Niks”, was het antwoord. Toen vertelde mijn schoonmoeder dat ze een zoon had die graag wilde trouwen. En ze zei: “Zou die ruimte niks voor hen zijn?” En dat kregen we toen. We hadden een hele grote kamer en een slaapkamer. Maar ik heb er wel nog twee kinderen gekregen. [lacht] Op het laatst sliepen wij in de huiskamer op een opklapbed en de kinderen in de slaapkamer.

De ruimte werd te klein en er werden nieuwe huizen gebouwd in Valkenburg. Wij hebben ons ingeschreven en toen kregen wij een nieuw huis. Maar toen kwam er op een gegeven moment iemand aan de deur bij ons, een meneer, die zei: “Mevrouw, ik heb een heel brutale vraag.” Hij stelde zich voor hoor, ene meneer Binnendijk. Hij zegt: “U krijgt een nieuw huis, zou u niet willen ruilen? Want wij wonen in Leiden.” Mijn man werkte in Leiden. Hij was bij de PTT, bij de technische dienst. Er reed toen geen bus. Mijn man was altijd op de fiets aangewezen, door weer en wind ging hij van en naar Valkenburg. Dat was nogal wat. De man aan de deur woonde in Leiden. Mijn man was niet thuis. Ik handelde het maar aan de deur af, want je weet niet wie je binnenhaalt natuurlijk. Ik zei dat hij maar terug moest komen als mijn man thuis was. Dat heeft hij gedaan. We hebben erover gepraat. Mijn man zei dat hij er wel wat voor voelde, want ik hoef dan niet meer door weer en wind naar mijn werk. Die man aan de deur werkte op de kalksteenfabriek in Valkenburg; die is ook al jaren weg. Ruilen was makkelijk voor hem en voor mijn man. Toen hebben wij inderdaad geruild van huis. Het mooiste was dat na een half jaar die kalkzandsteenfabriek wegging naar Hillegom. Wij zijn in Leiden gebleven.

I1 Waar kwam u terecht in Leiden?

G In de Roemer Visscherstraat [nr. 55], een zijstraat van de Lage Morsweg. Bakker Raaphorst woont er ook nog in de buurt.

I1 Was het een grote overgang van een dorpje naar Leiden, naar de Lage Mors?

G Ja, best een hele overgang. Want je bent geen Leidse, hoor.

I1 Hoe merkte u dat?

G Toch aan bepaalde dingen, aan houdingen. Je was niks, je kwam uit een deurp.

I2 Aan wie merkte u het?

G Nou, toch wel aan de omgang met de buren. Ze kijken toch wel hoe en wat. Hoe doe je dit en hoe doe je dat. Wij hadden natuurlijk heel andere dingen. Het was echt wennen. Pas toen de kinderen naar de kleuterschool gingen, toen kreeg ik contact met ouders. Dat zeg ik ook altijd tegen anderen, tegen mijn kinderen ook, die ook naar een andere stad gingen: je krijgt pas contact als de kinderen naar school gaan. Er werden toen moeders gevraagd, weet je wel; dan ga je helpen en dan kom je in een bestuur. De scholen waren toen nog gesplitst. De Morskring waren toen nog twee scholen, een openbare en een christelijke. Later is die dus samengevoegd.

I1: En naar welke school gingen uw kinderen, hoe heette die toen?

G Mijn kinderen gingen naar de Morskring.

I1: En de Roemer Visscherstraat waar u kwam wonen in Leiden, wat voor een straat was dat?

G Nou, daar woonden allemaal mensen met een vaste betrekking. [lachend] Ja, vroeger had je vaste betrekkingen.

I1 U bedoelt mensen die een vaste baan hadden?

G Ja, een vaste baan, tramconducteurs bijvoorbeeld, vrachtrijders voor een firma.

I1 En waar deed u uw boodschappen?

G Op de hoek van de straat. Die winkel is nu weg.

I1 Kwamen er nog mensen aan huis?

G Jawel, de melkboer kwam nog gewoon aan huis. Ik zal je vertellen: ik woonde nog in Valkenburg en verhuisde bijna naar Leiden. Toen kwam er zaterdagavond iemand aan de deur die zei: "U gaat toch verhuizen naar de stad, mag ik brood bij u leveren?" Kijk, die dingen kwam je in de stad tegen. Ik zei: "Wat is dat?" Ik zei: "Van mij mag dat hoor".

I1 Iemand was vanuit Leiden naar u toegekomen?

G Ja, vanuit de stad vandaan om aan mij te vragen of hij brood mocht leveren. Ik woonde net in Leiden, het was eind januari en toen kwam er ook een melkboer vragen of hij melk mocht leveren.

I1 U was een nieuw klantje?

G Ja, dat telde zeker. Dan kom je uit een dorp vandaan en dan denk je: Wat is dit?

I1 Wanneer precies bent u naar Leiden verhuisd?

G In '51. Eind januari '51.

I1 Jullie hadden inmiddels twee kinderen, waren het zoons of dochters?

G Eerst een zoon en toen een dochter. Kijk, ze staan hier allemaal op een rijtje. [G wijst naar een kleurenfoto achter haar aan de wand waarop ze het middelpunt is van een feestelijk aangekleed gezelschap]

I1 Wat was dat voor een gelegenheid, een jubileum?

G Nee, toen trouwde een kleindochter van mij. Het is in het huis van mijn zoon. De fotograaf zei: "Ik wil alle Peetjes bij elkaar".

I1 En wie zien we precies op de foto, u bent het middelpunt?

G Mijn oudste zoon in het grijze pak, dan mijn oudste dochter, schuin achter mij nog een dochter, en dan weer een zoon [Noemt iedereen op. Er is even wat verwarring over het aantal kinderen bij de interviewers.]

G Ik heb twee jongens en vijf meisjes. Ik heb zeven kinderen. Een kookse klopper. [Lacht] Mijn oudste zoon is al een paar jaar gepensioneerd. Hij is onder andere directeur in Den Haag geweest, bij de PTT, bij de post nog. Hij is begonnen in Leiden. Mijn tweede dochter is ook gepensioneerd. Zij heeft altijd op kantoor gewerkt, de laatste jaren bij die

begrafenisondernemer, hoe heet die nou, bij de Agaatlaan. Misschien kom ik er nog op. Mijn derde dochter is nou gepensioneerd en deed administratief werk op de school De Morskring.

I1 U vertelde dat toen u in Leiden kwam wonen dat uw man werkte bij de PTT, bij de technische dienst.

G Ja, bij de technische dienst. Daar werkte hij al vanaf vlak na de oorlog, want in de oorlog heeft hij altijd bij een boer gewerkt, hij kon ook geen kant op, en vlak na de oorlog begon hij bij de technische dienst.

I1 En uw zoon is ook bij de PTT terechtgekomen, vertelde u.

G Ja, maar dan bij de post. Dat is een verschil. En mijn tweede zoon is stage gaan lopen bij de marine en is daar toen zes jaar geweest. Het was een vast contract, maar na zo'n zes, zeven jaar kon je eruit, toentertijd hoor. Toen had hij inmiddels een vriendin en zij vond het maar niks dat hij steeds drie of vier maanden weg was, naar Indië, naar Australië en dikwijls naar Noorwegen en Zweden voor oefening. Toen heeft hij een plaats op de wal gezocht. Toen heeft hij bij het Westeinde-ziekenhuis in Den Haag gewerkt. Daar kon hij niet hogerop komen, want dan moest er eerst iemand overlijden. Nou, dat is niks voor hem. Toen is hij ook bij de PTT gegaan en daar zit hij ook nu, ook bij de technische dienst. Hij reist het hele land door als er machines kapot zijn of er nieuwe machines geplaatst moeten worden. Hij gaat ook dikwijls naar Frankrijk. Ook naar Engeland, waar nieuwe machines gemaakt worden, en dan geeft hij in Nederland les over die machines. Soms zit hij ook in Leiden, of in Rotterdam of in Overijssel. Waar nieuwe machines geplaatst worden.

I1 Hoeveel van uw kinderen wonen nu in de buurt, rondom Leiden?

G Mijn oudste zoon heeft altijd hier in de Cardianstraat [Carneoolstraat?] gewoond en is afgelopen april verhuisd naar de Merenwijk. Mijn oudste dochter woont in de Brederostraat, mijn tweede dochter woont in de Merenwijk, en mijn derde dochter woont in Leiderdorp, mijn tweede zoon in de Stevenshof.

I1 Ook in Leiden…

G Ja, allemaal in Leiden. Mijn andere dochter woont in Koudekerk. En mijn jongste dochter woont hier op de Jan Luyckenlaan, op een flat.

I1 Dus jullie zijn wel een echte Leidse familie te noemen?

G Ja!

I1 Ik heb nog een vraag. U vertelde dat u zelf uit een prettig gezin komt. Zijn er dingen die u over heeft genomen van uw ouders, of juist niet?

G Ja…Je moet niet vergeten dat de tijd heel erg veranderd is. Wat je vroeger had, dat heb je nu niet meer.

I1 Wat bedoelt u precies?

G Nou, kijk, toen mijn kinderen tiener werden en zo… Ik had verkering en toen mocht ik om 22.30 uur thuiskomen. En wat doen ze nu? De oudsten gingen om 20.00 uur als ze gingen

stappen, gingen ze alleen vrijdagavond, zaterdagavond. Zondagavond mochten ze niet. Dat waren de oudste kinderen. De jongsten niet, die gingen pas om 22.00 – 22.30 uur weg! En dat zei ik weleens: “Hoe kan dat nou? Coen en Maartje en Bep gingen altijd heel vroeg weg”. “Ja, maar dan komen de jongeren. En nu komen de ouderen”, zeiden ze dan. Ik zeg altijd: “Ik heb drie geslachten grootgebracht, de oudsten, de middelste en de jongsten”. De oudste en de jongste schelen 21 jaar. Tel uit je winst.

I1 Dat is een generatie.

G Ja, dat een generatieverschil.

I1 Dus meer vrijheid hebben de jongsten.

G Ja, meer vrijheid. Maar ze moeten geen jij en jou zeggen he! En ook niet de voornaam bij volwassenen. Ik hoor die verhalen ook wel; hebben ze het over Jan of Kees, vraag ik: “Wie is dat dan?” Dan zeggen ze: “Dat is onze leraar!” Dat vind ik heel erg. Zeg dan: meester Jan. Maar die normen en waarden vind ik heel slecht.

I1 U vindt dat hoe je mensen aanspreekt dat dat achteruit is gegaan?

G Er is geen verschil meer. Verleden week was mijn achterkleindochter twee jaar geworden. Ik was op de koffie en dan hoor ik die kleine kinderen tegen ouders Lenie en Rob zeggen. En dan zeg ik: “Tegen wie hebben jullie het in vredesnaam?” Ja, daar ben ik misschien wel ouwerwets in, hoor.

I1 Dat bent u niet gewend. Zeggen uw kinderen ook ‘u’ tegen u?

G Ja.

I1 En u zei ook ‘u’ tegen uw ouders?

G Altijd hoor. Daar zou ik ’t hart niet voor hebben. Neee, geen jij en geen jou. Ik heb niet met je geknikkerd.

I1 Dus dat is veranderd in de loop der tijd; meer vrijheid voor kinderen, de aanspreekvormen. Zijn er nog andere dingen die veranderd zijn als u uw eigen gezin vergelijkt met het gezin waarin u vroeger opgroeide?

G Nou, ze weten wel met wie ze praten, hoor.

[Kleine verwarring bij I1 en I2]

I1 Hoe bedoelt u?

G Nou, mijn kinderen doen niet dat jij en jou. Er is toch wel wat eerbied tegen de ouders.

I1 Dus dat is hetzelfde gebleven in vergelijking met vroeger.

G En ik zie er toch een hoop in terug in ook, in mijn kinderen. Ik zal je heel eerlijk vertellen. Ze doen nergens meer aan. Ze zijn wel allemaal gedoopt. En toch merk je in de omgang dat ze er wat van meegekregen hebben. Het is niet openlijk.

I2 Uw eigen kinderen doen niet meer aan de kerk. Want uzelf wel?

G Ja. Ze hebben er wel eerbied voor. Ze zijn helemaal niet dat je zegt: ze kammen het af. Ja, nee. Ik proef eigenlijk toch, ze weten best waar ze staan moeten en tegenover de anderen ook wel. Als er hier mensen op visite zijn, ouderen, dan is het altijd 'u' en 'mevrouw dit of meneer dat'. Dan zeggen de ouderen: "Je mag me wel bij de voornaam noemen". Maar dan zeg ik: "Nee, dat wil ik niet. Er moet eerbied zijn. Afgelopen".

I2 U bent gelovig opgevoed. U kwam in Leiden wonen. Hoe ging het toen wat geloof betreft en met de kerk?

G Nou, je gaat naar de kerk natuurlijk.

I2 Welke kerk was dat?

G De hervormde kerk was toen bij de Beatrixschool. Die is toen afgebroken, waar nu die flatjes staan. Als je de tunnel onderdoor komt bij de Morsweg, kijk je nu zo tegen de flatjes aan. Er was toen geen kerk hier, die is later gebouwd [Maranathakerk, in gebruik genomen 27 oktober 1955]. En weer afgebroken trouwens. Bij de kerk werd je wel als een buitenstaander behandeld. Je werd niet opgenomen en dat vond ik wel een beetje triest. Heel erg triest.

I1 Hoe merkte u dat?

G Nou, dat je toch genegeerd wordt. Ik heb het toen verteld in een vergadering, toen ik ouderling werd. De dominee vroeg of ik ouderling wilde worden. En toen vroeg hij wat ik wilde. Toen zei ik: "Nou, als er nieuw ingekomenen zijn, dan wil ik dat ze wel gelijk opgenomen worden". Want die ervaring heb ik niet gehad in Leiden. Ze hoeven niet gelijk op de stoep te staan, maar een praatje of een bezoekje. Dat vind ik op z'n plaats.

I2 U kwam in 1951 hier wonen. U ging naar de kerk van de Beatrixschool. Hoe ging het toen verder? U was niet meteen ouderling, toch?

G Nee, toen was ik nog geen ouderling. Nou, er werd een kind gedoopt, want na anderhalf jaar kreeg ik nog een baby. Die moest gedoopt worden. Of moeten, maar goed. Toen kreeg je eigenlijk pas het contact. Dat was bij dominee [van] Achterberg, zegt die u iets? (vraagt G aan I2)

I2 Ja, ja.

G Nou, die hebben we gekregen.

I2 En toen?

G Nou, dan krijg je huisbezoeken. Maar het was nog niet zo van. Maar goed, je was kerklid en je deed je plicht.

I2 Gingen de kinderen toen ook mee naar de kerk?

G Jawel.

I2 Was er kinderkerk?

G Er was zondagsschool. Daar zat ik zelf vroeger ook op in Katwijk. Twee keer naar de kerk en een keer naar de zondagsschool. Kwam je om 11.00 uur uit de kerk vandaan, dan moest je naar

huis en dan terug weer lopen, kun je nagaan, naar de zondagsschool. Van 12 tot 1, en 's middags om 18.00 uur was er weer kerk.

I2 Hoe was dat hier in Leiden dan, in die Beatrixschool?

G Dat was ook nog 's middags kerk.

I2 Daar ging u ook heen?

G Ja. Nou ja; of mijn man of ik. Want een moest op de kinderen passen. Maar in een dorp waren we het eigenlijk wel gewend. Daar kwamen maar twee keer per jaar de ouderlingen op bezoek. Kent u dat nog? Ja, daar hield het eigenlijk mee op. Maar vanuit de kerk had je ook mensen met wie je een praatje maakte. En zoals ik zei: door de kinderen leer je mensen kennen, krijg je contact. Ja.

I1 U woonde in de Lage Mors aan de Roemer Visscherstraat en toen kwam er een derde kind. Dat moest gedoopt worden en daarna zijn er nog vier gekomen?

G Ja, en die zijn allemaal ook gedoopt, maar in de nieuwe kerk. De Maranathakerk, die nou weer afgebroken is.

I1 Wanneer werd u ouderling?

G Eh, hoe oud zal ik geweest zijn? Mijn man was 49 jaar toen hij overleed. Eind jaren '50, begin jaren '60 denk ik, werd ik ouderling.

[Telefoon gaat. Kort gesprek]

G Zo, waar hadden we het over?

I1 Over ouderling zijn. Wat hield dat in?

G Als je ouderling bent ga je bij mensen op bezoek. Je krijgt een kaartenbak. Dat zal die mevrouw (ze bedoelt interviewer I2) wel weten. Ik had de Mors, de Steenstraat, en ik had daar achter die Stadstimmerwerf, bij de Morspoort. De Morsstraat had ik ook. Ik had een hele grote wijk. En daar waren allemaal studenten. Nou ja, dit was inmiddels gebouwd in '74 (wijst naar huis De Robijn, waar ze nu zelf woont) en toen was ik al ouderling; het is eind '69 geweest. Het was een hele grote wijk hoor, jeetje mina.

I2 Ging u ook naar die studenten?

G Ja, hoe heette die dominee die na [van] Achterberg kwam? Kralingen? Nee. [uit *Leidsch Dagblad* blijkt: ds Kramer] In ieder geval, zo een keer in de drie maanden had je contact met hem alleen en maakte je de kaartenbak weer schoon. Toen zei ik: "Die studenten, ik ben bij een al negen keer geweest! Briefje in de bus gestopt. En ik hoor er nooit iets van". Hij zegt: "Afgelopen". Maar de Ecclesia die ging dat toen overnemen, weet je wel. En dat was toen ds Langenbach en die woonde bij mij op de hoek van de straat, aan de Constantijn Huijgenstraat [Constantijn Huygenslaan] en ik woonde op de hoek van de Roemer Visscherstraat. We konden zo overlopen.

De dominee zei: we gaan het allemaal veranderen. Die Steenstraat gaat weg, Morsstraat weg, Stadstimmerwerf weg. Inmiddels was dit gebouw [waar G nu woont, Robijnhof] erbij gekomen,

dus dan heb je hier je bezoekjes allemaal. Er staan hier 115 huizen en de overkant had ik. Ik had eigenlijk een grote leuke wijk.

I1 Wat vond u het mooie aan ouderling zijn?

G Nou ja, alles! De bezoekjes afleggen, de verjaardagen. Ik had natuurlijk ook rouwbezoeken. En dan de bejaardensoos. Er was een bejaardensoos hier opgericht en toen was er een mevrouw De Nie, die werd een beetje te dement om het te doen en toen zegt de voorzitster van de HVD…

I2 Van de Hervormde Vrouwendienst, toch?

G Ja, die voorzitster zei: "Zou je het niet alleen willen doen?" Ik zei: "Ja, maar ik ga haar niet ontslaan dat ze niet meer mag komen!" Dat heeft de voorzitster toen gedaan. En toen heb ik de bejaardensoos geleid. Heel wat jaren. Ze hebben het er hier nog weleens over, want er zitten hier mensen die kwamen toen ook op de bejaardensoos. Eerst gebed, dan bingoën met cadeautjes en dan eindigde ik altijd met een preek, niet zo lang natuurlijk, maar goed.

I2 Verzon u die preek zelf?

G Ja, het was zelf een keer zo mooi. De dominee had in de kerk gepreekt over de vissen in de woestijn en de broden. Toen dacht ik: daar ga ik ook eens over schrijven. Ik had een preek gemaakt en laat de dominee nou komen 's middags! Hij kwam weleens een enkele keer, zo een twee keer in een jaar. Toevallig komt ie! Hij zei: "Het is goed dat je dat onthouden hebt."

[G, I1 en I2 lachen.]

I2 Het lijkt me niet makkelijk: een preek verzinnen. Hoe kwam u daarbij?

G Nou ja, in de week begin je met een zin soms. Waarvan je denkt: o, daar kan ik wel op voortborduren met het een of ander. Het komt vanzelf als je gaat schrijven.

I2 Nou, bij u dan! Niet bij iedereen.

G Nou, dat is weer iets anders. Mijn dochter moest laatst een uittreksel hebben van het leven van een oma vanaf haar huwelijksdatum tot nu. Nou, daar had ik heel wat over te schrijven. Het mooiste was dat ik uit Katwijk vandaan kwam en dat zij in Katwijk op school ging, naar het voortgezet lager onderwijs. Ik heb geschreven over twee keer naar de kerk. Dat was echt wat van Katwijk. Dat kwam in dat schrift, in dat verslag van pas.

G [tegen I2] Maar ik ken u toch ergens van?

I2 Misschien dat we ooit een keertje in een vergadering gezeten hebben. Dat kan wel.

G Ja, dat denk ik dan wel.

I2 Dat zou kunnen.

G En u bent van beroep geweest? Of ken ik u niet van de kankerbestrijding?

I1 U heeft zich ook nog ingezet voor de kankerbestrijding?

G Ja, veertig jaar! Er staat daar een klein busje bovenin, met zo'n busje ben ik gehuldigd.

I1 Van het KWF?

G Ja, veertig jaar kankerbestrijding en 25 jaar voor de Nierstichting.

I1 Als collectante of als organisator?

G Die 40 jaar als organisator. Ik zette ieder jaar 45 bussen uit. Op de fiets bracht ik ze rond. Ik heb wel een auto gehad hoor, en heb zelf autogereden. Ik had De Mors als wijk, ook nog de Morssingel. Een grote wijk. Is allemaal ook veranderd door de jaren heen. En hier die nieuwbouw. Toen ik tachtig jaar werd, zei ik: ik houd ermee op. Het werd me te gek allemaal. Lopen ging ook slechter. Ria van Rijk – die woont hierachter – heeft de helft overgenomen en een vriendin van mijn schoondochter heeft de Mors overgenomen. Het was niet meer te doen. Je moest altijd in mei beginnen met de collectanten benaderen en er vallen altijd een paar af. En dan moeten er weer nieuwe bijkomen. Het was altijd al een hele organisatie om dat klaar te krijgen voor september. Voor de Nierstichting heb ik altijd gelopen, als collectante. En ook nog voor Jantje Beton. En speeltuinwerk heb ik ook nog gedaan, 14 jaar. Ik eens een keer maand, toen had ik iedere avond vergadering. Mijn kinderen zeiden: "Ga je nu alweer weg?" Maar ja, mijn man was overleden met 49 jaar [op 9 mei 1971] en ik val in een gat. Ik heb mijn huis verkocht na twee jaar en toen ben ik op de Jan Luyckenlaan gaan wonen en daar heb ik 42 jaar gewoond.

I2 U kwam van de Roemer Visscherstraat?

G Ja, die flats werden daar gebouwd en ik voelde me niet meer prettig in m'n huis.

I2 Is uw man overleden toen u in de Roemer Visscherstraat woonde?

G Ja, en toen heb ik er nog twee jaar gewoond. Inmiddels werden die flats gebouwd. Ik dacht: ik moet eruit, hier moet ik weg. Ik heb er verder wel met veel plezier gewoond.

I2 Was uw man ziek?

G Nee, hij kreeg een hartaanval. Hij was gelijk overleden.

….

I2 En u bleef achter met zeven kinderen, onder wie nog wat jongere?

G De dag dat ie begraven zou worden was 12 mei, de verjaardag van ons kind dat drie zou worden. Die begreep er natuurlijk niet veel van, maar ik vond het een nare gedachte. Maar ik zei: "Nee, dat gebeurt niet", en toen is hij een dag later begraven.

I1 Dus toen was uw jongste drie jaar?

G Ja.

I2 Hoe redde u dat met zeven kinderen en ineens alleen?

G Een was er net getrouwd toen. Ja, je moet wel!

I2 Ja, maar hoe?

G Ja, dat vraag ik me ook weleens af na alle jaren, hoe dat gelukt is. Kijk, ik had geen geldproblemen. En dat is natuurlijk al een belangrijk iets. Nou ja, belangrijk, belangrijk.

I1 Het is de basis.

I2 Jawel.

G Ja, maar geldzorgen heb je niet. Laat ik het zo zeggen. Maar tuurlijk heb je andere zorgen. Ieder kind is anders; je gaat al met scholen beginnen. Wat is voor het kind het beste? Nou, daar heb ik het weleens moeilijk mee gehad. Maar ik heb een heel fijn gezin. Ze kunnen allemaal goed met elkaar overweg, ook de schoonkinderen. Dat scheelt een stuk. Het is echt een gezin. Er zijn hier ook wel mensen die je benijden. Mijn kinderen staan altijd klaar, komen altijd. Ze zijn gelukkig allemaal goed weggekomen.

I1 Kreeg u toen nog hulp uit de buurt of vanuit de kerk?

G Nee. Nee. Dat vind ik wel. Toen ik ouderling werd heb ik dat…en nog. Ze zeggen hier weleens: je bent gek. Ik kan geen dingen doen bij wijze van spreken, maar je kan met je mond heel wat doen. Aandacht geven. Zo nu en dan komt hier ook wel iemand van de kerk, Elly Venekamp en Lia van der Laan, en dan vragen ze of ik nog iemand weet die bezoek wil hebben en dan geef ik het aan. Of nieuw ingekomen bewoners. Zo omzichtig vraag ik wel wat ze zijn. Dan zeg ik: “Gaan jullie eens een keertje daar langs, want die heeft ook wel bezoek nodig of is ziek geweest” of wat dan ook. Dat zei ik nog tegen Elly: “Alles goed en wel, maar ik ben zo’n vraagbaak, geloof ik”. Maar ja, ik heb ook veel contacten hier, van mensen uit de buurt van vroeger.

Er is er nu weer een van Robijn. Is ze goed, is ze niet goed? Maar dan zeg ik [tegen mensen van de kerk]: “Je moet er toch langs gaan, maar niet alleen naar de kerk laten komen. Je moet ze laten weten dat ze geteld worden en dat vind ik belangrijk voor de mensen”. “Ja, maar je moet ze ook niet te veel benaderen”, is het [mensen van de kerk] dan. Dan zeg ik: “Nee, je hoeft er ook niet iedere dag te komen. Maar ga er eens even langs en toon dan toch een beetje belangstelling”. Dat vind ik heel belangrijk.

I2 Maar bedoelt u dat u dat niet had, toen u alleen kwam te staan?

G Nee! En daardoor ga je toch nadenken van: ze hadden wel een keertje kunnen komen.

I2 Financieel had u geen probleem. Maar u stond er wel alleen voor met de kinderen. Maar hoe redde u het toen?

G Financieel had ik geen probleem, nee, maar…ja, nou, het was allemaal fijn…

I2 De oudste hielp mee?

G De oudste zat in dienst. Toen had je nog dienstplicht. Hij zat in Hohne in Duitsland. Hij kwam een keer in de vier weken over.

I2 Uw kinderen moesten een toeziend voogd hebben?

G Ja, dat waren een broer van mij en een broer van mijn man. Maar die heb ik gelukkig nooit nodig gehad. Ik had echt …ik zal niet zeggen dat ze zo braaf waren…maar er waren geen gekke…nou ja, toen had je het ook nog niet hoor. Nee hoor, ik deed ook alles met de kinderen.

Spelletjes, verjaardagen, alles ging door, ja, je moest wel. Ik zat 's avonds weleens te huilen hoor, als iedereen weg of op bed was. Ik ben voor de kinderen geen moeder geweest die alleen maar aan haar eigen dacht. Nee, je moest flink zijn. Het moest gewoon doorgaan.

I1 Vond u ook steun in uw geloof in die periode?

G Ja, jawel. Maar je moest het eigenlijk wel zelf doen. Ik had nog ouders, die woonden nog in Katwijk, maar ik denk achteraf weleens: ik heb eigenlijk nooit steun gehad.

I1 Van uw ouders bedoelt u?

G Nee, en de ouders van mijn man leefden toen al niet meer.

I1 En van uw broers?

G Ook niet! Nee, die zag je alleen met verjaardagen en "Gaat het goed?" "Ja hoor, het gaat best." Nou, dat was dan alles. En nu ben je er veel meer mee bezig. Dat groeit ook in je. De zorg voor een ander, dat is het eigenlijk. Ik denk weleens dat ik meer zorg voor een ander heb dan voor mijzelf. Dat ga je dan ook nog krijgen. Je moet zo oppassen dat je jezelf niet voorbij gaat lopen. Nee. Maar ik heb het zelf eigenlijk moeten redden.

Toen ben ik een keer gevallen op de flat en ging ik een beetje uitdrogen. Toen zei mijn oudste zoon: "Zou je je niet eens laten inschrijven in het bejaardenhuis?" Het lopen ging wat moeilijker, ik kreeg de rollator. Ik dacht: het duurt toch wel vier, vijf jaar, laat ik me maar inschrijven. Nou, met een jaar zat ik er hier al in! [lacht] Mijn schoondochter werkte bij de bij de woonstichting, nou, toen was het snel geregeld.

I2 En sinds wanneer woont u hier?

G Ik woon hier nou 6,5 jaar. Sinds 2009.

I2 U heeft dus een hele tijd op de flat in de Jan Luykenstraat gewoond, wel 40 jaar?

G Ja.

I1 En als u kijkt naar het begin en het eind van uw woonperiode daar, was het anders? Is het veranderd daar?

G Nou kijk, op een flat woon je alleen. We woonden wel met vier huizen naast elkaar, maar we zijn eigenlijk nooit bij elkaar op visite geweest.

I1 In die veertig jaar niet?

G Nee, als we elkaar zagen op de galerij, dan praatten we. Maar echt contact, nee.

I2 Terwijl u daar ook met kinderen woonde, toch?

G Ja. Nou, de kinderen speelden wel met elkaar. In het ene hoekhuis woonde een mevrouw alleen, met getrouwde kinderen. De andere kant hadden al een grote jongen en een meisje van mijn dochters leeftijd. Maar die ging naar een katholieke school en dan heb je het alweer: dan gaan ze toch om met andere vriendinnetjes. Ik heb op die flat met plezier gewoond. De huizen

zijn hartstikke fijn, maar we hadden alleen contact als we elkaar zagen, ook met beneden – ik woonde eenhoog – maar verder had je geen contact. Dat heb je met flats, vind ik.

I1 Maar in die veertig jaar is er toch wel iets veranderd? Bijvoorbeeld nieuwe buren?

G Nee! Ik heb nooit nieuwe buren gekregen! [Lacht] Het echtpaar aan de ene kant, met getrouwde kinderen, die wonen er nog en het hoekhuis, daar is die mevrouw pas verhuisd naar Sassenheim. We hebben dus altijd met dezelfde rij gewoond. Mijn dochter woonde precies zes etages hoger dan ik. Daar wisselen ze wel iedere keer van buren. En die hebben veel meer contact met elkaar! Heel bijzonder. Komt ook door de verhuizingen waarschijnlijk. Vragen aan elkaar: hoe is dit of dat geregeld, hoe is dat ingericht? Wat heb je op de vloer en wat mag allemaal? Ze zijn ook jonger. Maar het contact is beter, of nou ja, beter, anders. Anders dan wij van het eerste uur het hadden.

I1 Waar deed u eigenlijk boodschappen toen u in de flat woonde?

G Nou, bij de winkels die wij in de buurt hadden. Alleen bakker Raaphorst is er nu nog. [Tesselschadestraat]. De gewone winkels gingen daar langzaam weg. Toen werd het plein gebouwd, het Diamantplein.

I1 Bakker Raaphorst, welke straat is dat?

G Die zit in de Tesselschadestraat, en de Roemer Visscherstraat is de eerste straat van de Lage Morsweg van de Tesselschadestraat.

I1 Dus u bleef eigenlijk in hetzelfde buurtje boodschappen doen toen u verhuisde, in het begin?

G Ja.

I1 En later kwam het Diamantplein?

G Ja, en daar kom je natuurlijk wel bekenden tegen, nog steeds. Op woensdagmiddag komt mijn dochter en dan gaan we boodschappen halen. Dan ga ik in een rolstoel. Oude bekenden tegenkomen, altijd prettig. Altijd leuk om elkaar weer te zien.

I2 Kunt daar dan ook koffiedrinken?

G Dat kan je bij Deksels, aan de overkant. [Granaatplein]. Ja, daar kom ik ook nog wel hoor.

I1 Voelt u zich inmiddels een Leidse?

G Ja, nu wel hoor! Jawel.

I2 Deed u ook mee met 3 October?

G Jazeker. De kinderen liepen mee met de Taptoe, met de verenigingen; met de voet[bal]vereniging, met de turnvereniging, fietsvereniging. Ik heb mijn kinderen altijd gelijk op sporten gedaan. Ze moesten eerst zwemmen leren in de Overdekte op de Haarlemmerstraat en dan op sporten. Daar was ik wel een voorstander van. Sporten moeten ze altijd. Dat doen ze nog hoor, hoe oud ze ook zijn. Ze gaan steeds zwemmen of wat ook.

I1 En u, had uzelf nog tijd voor hobby's?

G Zang. Ik zong in het kerkkoor. [onduidelijk welke kerk, gemompel. Eind: geen katholieken dan]

We hebben ook nog wel in de Regenboog gezongen en verder in alle tehuizen. De Waard, Rijn en Vliet, de Parelvissers en wat nou verbouwd wordt, de Lorentzhof. Ja, en toen werd de kerk afgebroken [de Maranathakerk] en toen was alles ineen weg, kerkkoor weg en de bejaardensoos weg.

I2 Gaat u nu naar een andere kerk?

G Ik heb kerktelefoon. Dat is makkelijker.

I1 Hoeveel tijd was u kwijt met het kerkkoor? U moest ook repeteren.

G Een keer in de week van 8 tot 10 uur. Dinsdag- of donderdagavond. Ik ben met het koor ook nog drie keer in Polen geweest; de opvang was met de Regenboog.

I2 Met Koos, Koos Huisman [Toenmalige koster Regenboogkerk, die stedenband met Torun onderhield] bij de Regenboog.

G Ja, en ik heb ook dikwijls Polen gehad op de flat, voor huisvesting. Dat was leuk hoor.

I1 Was dat in de Koude Oorlogstijd?

I2 Nee, later.

G Wij zijn in ’72 in Polen geweest en toen zijn ze in ’74 bij mij geweest. In ’76 of ’78 misschien zijn we daar weer geweest. En toen heb ik anderen gekregen uit Polen. Toen zijn we naar een andere stad geweest. Tot in de jaren tachtig heeft dat geduurd.

I1 Het was een uitwisseling, u kreeg logés?

G Ja, en ik heb twee keer dezelfde mensen gehad, een moeder met twee kinderen.

I1 Wat sprak u dan met elkaar?

G Duits! Dat ging nogal aardig. Zij konden aardig Duits en verder je zet haar maar neer en handgebaren. De eerste keer was wel heel erg, hoor. Die gasten hadden het nogal aardig op hun manier, maar er waren mensen uit onze kerkkorengroep die het heel slecht gehad hebben bij die mensen. De Polen hadden niks. Echt niks. Waar wij logeerden, die vrouw, man, had nog een landje. Daar teelden ze op. Maar je moet niet vragen naar het eten hoor.

I2 Nam u ook spullen mee naar Polen?

G Ja, voedselpakketten hadden we samengesteld. Achteraf denk ik weleens: er zaten dingen in die onzin was. Dat had anders gekund. Er was werkelijk niks, we gingen naar de steden toe en bij zo’n Poolse Vroom & Dreesmann. Daar was niks! Langs de weg had je houten winkeltjes en daar kon je dingen zwart kopen. Kippen, chocola, thee of koffie. Dat kochten we wel voor de mensen daar. Nee, daar was echte armoe. We zijn toen ook naar Auschwitz geweest en Birkenau. [Stilte]

I1 Indrukwekkend?

G Ja, dat laat je ook nooit meer los. Als ik dan in mei weer tv kijk en ik zie dat hek met 'Arbeit mach frei' …dan denk je: ja, daar heb ik ook nog onderdoor gelopen. [Stilte] Ik heb toch heel wat meegemaakt…

I1 Mag ik u vragen: heeft u eigenlijk een hekel aan Duitsers, door de oorlog?

G Nee hoor, niet bepaald. Ondanks dat wij daar woonden in spergebied aan de Cantineweg, hebben wij weinig last van Duitsers gehad. We hebben eigenlijk meer medelijden met hen gehad dan dat we ze als vijand zagen.

I1 Waarom had u medelijden?

G Nou, dan kwamen ze met groepen vanaf het vliegveld en dan liepen ze zo via de Cantineweg naar de schietbanen die je toen had, aan het einde van onze weg. Voor de oorlog kwamen er al militairen daar schieten. De jongens kwamen dan uit Leiden lopen, in gelid. Met ziekenkarretjes erachter. Ja, daar moet je nu ook om lachen, die lijken op die karretjes waar ze nu die kinderen in vervoeren achter de fiets. Ze waren een beetje langer, maar dat waren dan hun ziekenkarretjes, met een groen linnen deksel erover met een rood kruis erop. Eigenlijk bespottelijk gewoon. Ze gingen zo naar de Cantine, want ze moesten leren schieten. De Duitsers liepen later ook zo naar de schietbanen, vanuit het vliegveld. Ze hebben ons nooit geïntimideerd; mij ook niet als meisje. Er woonden in het rijtje meer buurmeisjes van mijn leeftijd. Toen kwamen de Canadezen, na de oorlog. Nou, als die naar de schietbanen gingen vanuit het vliegveld, dan moest je in huis blijven. Jaaa, die pakten je zo maar op, hoor. Daar hebben we veel meer last van gehad dan van de Duitsers. Die Duitsers waren meer gedisciplineerd. Ze mochten niet.

I1 Maar waarom was er medelijden met die Duitsers?

G Nou, als er een niet in de pas liep dan moest ie kikkeren als straf. Om de colonne, heet dat zo?, van 20/25 man moest ie dat doen. Op z'n hurken, en daar hadden we dan weleens medelijden mee. Naast die vier huizen van ons stond een licht afweergeschut, met soldaten erbij. En dat waren jonge jongens van een jaar of 20 of 21, 22. Als ik of mijn ouders buiten waren, kwamen ze vragen: "Hebben jullie wat gehoord, er is een bombardement vannacht geweest? Weet je waar dat is geweest?" Dat kon je goed verstaan met gebaren en de namen. Wij zeiden dan: "Nee, we hebben geen radio." We hadden wel een radio, maar dat moest je niet zeggen. Dan had je weleens medelijden, want een jongen stond te huilen; hij had geen vader meer, hij had een klein boerderijtje (in Duitsland) en zijn omgeving was die nacht gebombardeerd. Dus hij wilde weten wat er daar was gebeurd. En daar had je dan weleens medelijden mee. Ook kregen jongens in de groep weleens een pak slaag. We hadden een grote woonkeuken en keken dan precies, ze kwamen langs ons huis. We hadden nog wel een tuin voor. Dan zei mijn moeder: "Kom mee naar de woonkamer, dan zien we niks". En dan had je medelijden.

I2 Zoals ze werden behandeld?

G Ja. Maar die Sicherheitspolitie, dat was niks. Nee, met die platen op, daar waren wij zelf ook doodsbang van. Bang dat ze in huis kwamen.

I2 Die zat daar ook?

G Ja, op het vliegveld, en die kwam dan ook langs ons huis. Maar ja, we vonden het erg dat ze die jongens zo straften. Het was uiteindelijk je vijand, maar die jongens die MOESTEN ook. Die

waren verplicht om te vechten. Mijn moeder had er eigenlijk de grootste moeite mee. Want dan zei ze: “Ja, stel dat het mijn jongens zijn?”

I2 Maar u had dus niet een hekel aan Duitsers?

G Nee, ja, hekel. Je had er natuurlijk een hekel aan dat het oorlog was, dat er geen eten was, dat er zoveel doodstraffen waren. Ja… [stilte]

I2 Dat konden zij [gewone Duitse soldaat] niet helpen, zoiets?

G Ja, ik vind het heel erg moeilijk. [Stilte] Tuurlijk keurde je het niet goed. Logisch. Waarvoor kom je niet zelf in opstand als Duitser, denk je. Na de bevrijding kwamen [we] een keer op een zondag uit de kerk vandaan, het was over twaalven. Zegt mijn vader: “Wat komt daar nu aan?” Toen kwam er een hele karavaan met Duitsers en jeeps ertussen. Wat bleek nou, die waren komen lopen uit Den Haag vandaan en ze moesten weer verderop ik geloof naar Haarlem. Nou, daar waren jongens bij, die liepen op hun hielen zowat, die konden niet meer. En dan denk je: hebben jullie daarvoor nou gevochten in Nederland? Zijn er daarvoor zoveel mensen omgekomen? Waarom kom je niet in opstand, denk je dan. Maar ja, het was zo’n macht; daar was niks tegen te doen. Maar niet bepaald medelij, nou ja, niet voor de groep, maar wel voor de individuen. Omdat je zag hoe ze zelf behandeld werden. Dat was het erge. Ik vind dat heel erg.

I1 En er zaten misschien ook hervormde jongens tussen, van de kerk?

G Tuurlijk, van allerlei gezindten. En dan denk je weleens: zo’n oorlog, wat is het zinloos geweest. Eerst zien we soldaten lopen uit Leiden vandaan naar de Cantineweg, Hollandse soldaten, met die karretjes. Wat heeft dat nou voor nut gehad in de oorlog? De oorlog begon: vliegtuigen om 04.00-04.30 uur ’s nachts boven. Wij werden wakker van die Duitse vliegtuigen. Wat is dat? Wij allemaal uit bed. Kijken. “Wat valt er nou uit een vliegtuig?” Wisten wij veel. Zegt mijn broer: “Het zijn pamfletten.” Het bleken parachutisten te zijn. Nou, die andere ….daar zo [onduidelijk]. Je had barakken op Katwijk Zee en daar zaten jonge soldaten in die pas zes weken in dienst waren. Die hadden nog geen geweer haast in hun handen gehad. Die kwamen bij ons voorbij naar het vliegveld. Moesten ze gaan vechten! Nou, dat is toch van de zotte! Die jongens werden beschoten en waren al dood voordat ze bij het vliegveld waren. Er viel een vaandrig dood neer bij ons voor de deur. En toen moesten wij ons huis uit. Mijn vader moest blijven. Mijn vader zei: “Ik laat mijn vrouw en kinderen toch niet gaan? Waar moeten ze heen?” En mijn moeder huilen. Toen zijn we naar Rijnsburg gegaan, naar mijn grootouders. We lopen naar het dorp. Ze schieten door. Idiote dingen beleef je, echt waar. En toen waren we op de Sandtlaan waar nou een bejaardencentrum is [Marente Wilbert], vroeger was daar de groenteveiling. Halverwege Rijnsburg, over de Rijn. En toen kwam er een auto aan, een bloemenwagen. Mijn vader zei: “Stop”. We stapten in. Nee hoor, toen kwamen er Duitse Holz […] soldaten aan en een hogere. “Uitstappen!” De auto werd gevorderd. Toen moesten we verder gaan lopen naar Rijnsburg. Nou woonden mijn grootouders wel vlak vooraan in de Burgsteeg, Maar onderweg kwamen wij autobussen tegen met Hollandse soldaten erin en ik vergeet het nooit: die zaten Nederlandse liedjes te zingen, maar onderweg waren ze beschoten en wij ook. Hoe we heel in Rijnsburg zijn gekomen, dat vraag ik me ook nog weleens af. En ook hoe die soldaten daar gekomen zijn. Die moesten met een autobus naar het vliegveld. Het is toch bespottelijk hoe dat gegaan is. Hoe ze oorlogje voerden. Het is toch van de zotte geweest. Dat ze daar nooit op voorbereid geweest zijn. Maar ja, tegenwoordig heb je geen oorlog meer.

I1 U bedoelt hier niet?

G Nee, overal niet. Ze gooien een paar bommen, het is ook gebeurd. Laten we eerlijk zijn. Maar dat oorlogje voeren in ’40, dat is een wassen neus geweest hoor. Eerlijk waar.

I1 U bedoelt dat er weinig weerstand is geweest van de Nederlanders?

G Heel weinig weerstand. Er zaten al jongens op het vliegveld, in het barak. Er waren een paar barakken. Die jongens werden daar ’s ochtends beschoten; sommigen liepen in onderbroek. Ze hadden nog niet eens kleding aan; ze werden zo die barakken uitgegooid. En als je dan denkt wat een toestanden je dan meemaakt. In de mobilisatietijd lagen er soldaten; de school was gevorderd. Een vliegbaan was er pas. Bij het vliegveld lagen soldaten natuurlijk. Vanaf de preekstoel werd verkondigd of je iemand mee wilde nemen voor een kopje koffie thuis, zondagmorgen. En toen kregen wij er ook een gehad, een Buitenhuis. We hebben altijd nog connectie met hem, met zijn kinderen; dan hij is overleden, toen had hij nog geen kinderen. Hij was ook pas getrouwd wegens de mobilisatie. Ja, toestanden. Geld. Hij is later in Utrecht gaan wonen. Daar zijn we op visite geweest en wezen slapen. Logeren. Hij kwam iedere zondagmorgen naar de kerk en op de terugweg kwam hij bij ons koffiedrinken. Als hij vrij was, kwam hij door de week ’s avonds ook, want wij woonden natuurlijk vlak bij dat vliegveld.

I1 Er schoot mij net een andere vraag te binnen, toen u het over uw grootouders had. Heeft u nog concrete herinneringen aan uw opa’s en oma’s?

G Mijn opa, aan mijn moederskant, was in de gemeente in Rijnsburg. En die was gepensioneerd toen, hij is 95 jaar geworden. En mijn oma is 83 geworden. Wij gingen er vaak logeren. Heel leuk was dat. En mijn opa reed de auto, de vuilnisauto. En dan mochten we mee. Dan werden al die open bakken geleegd en dan vond die weleens mesjes of scharen. Mijn broer en ik, we waren toen klein, mochten meerijden en dan was het half elf en dan gingen we koffiedrinken bij oma thuis. Ik weet nog, dan had hij zo’n kop, nu zou je zeggen een soepkop en dan zat ie zo [gebaar?] koffie te drinken. Ik vergeet het nooit van mijn leven. Met z’n maatje Versteeg.

I1 U was klein, waren dat de jaren twintig en dertig?

G Ja, ik ben van ’24, het was in ’31 of ’32.

I1 En hoe zag zo’n vuilnisauto er uit dan?

G Gewoon een open bak! Je kon het vuil zo zien liggen. Daarom vond je nogal eens wat natuurlijk.

I1 En wat lag erin? Aardappelschillen?

G Ja, aardappelschillen, groente-afval. Zakken, maar niet van plastic, want dat had je toen nog niet.

I2 Had je niet aparte groente-ophaal?

G Nee.

I2 Een schillenboer?

G Nou, soms misschien. Ik weet het niet meer precies. Maar ik herinner me dat op de wagen van mijn opa alles erin ging.

I2 En wat hadden de mensen thuis. Een emmer met een deksel?

G Nee, gewoon een open bak, er waren nog geen vuilnisbakken. En dan had je een bel in de wagen, een koperen bel aan een touwtje, en dan mochten wij weleens bellen. En dan kwamen ze naar buiten, de vrouwen met een schortje voor. Je kent het wel… Ik heb daar zulke prettige herinneringen aan. Mijn opa werd 90 jaar en toen heb ik een heel vers gemaakt, ik weet het nog wel. Ik heb het niet meer bewaard. Ik heb het toen met die verhuizing weggegooid. Ja, dacht ik, wat moet ik ermee? Mijn kinderen gooien het toch weg. Dat vers ging ook over die vuilniswagen en dat we altijd mee mochten rijden, het koffiedrinken. Nou, hij vond het vers geweldig!

I1 En waar reed hij als vuilnisman naartoe met zijn volle auto?

G Naar de vuilnisstort. Die was toen een beetje buiten het dorp, buiten Rijnsburg.

I1 En herinneringen aan uw andere grootouders?

G Daar heb ik alleen maar mijn oma van gekend [Lena Adriana Sloof, weduwe van Klaas Hortensius]. Die woonde dus in Woubrugge. Was een beetje stijve vrouw, beetje eenzaam. Mijn vader had maar één broer en die huisde bij haar. Die broer was timmerman. Later is hij opzichter in Woubrugge geworden. Hij taxeerde huizen en dergelijke.

I1 En nichten en neven van uw moederskant?

G Daar hebben wij nog contact mee.

I1 Bent u met hen opgegroeid?

G Wij waren heel lang oudste kleinkinderen, ik en mijn twee broers. Het was een generatieverschil, heel erg. Wij hebben een aantal jaren geleden een reünie gehad en toen kwam er een nichtje over. Want toentertijd is een oom van mij geëmigreerd naar Canada, dat was in 1952.

I1 Dat was een Rijnsburgse oom?

G Ja, de oudste broer van mijn moeder. En een broer is toen naar Duitsland gegaan, al in de oorlog. Die is toen in Berlijn met nog een paar uit Rijnsburg, genaamd Van Heemskerk. En die hadden daar [in Berlijn] een hele grote bloemenzaak en die was van Joden. En die ene Jood was nog directeur van de bioscoop van de Steenstraat [Lido]. [of Trianon?] In 1942 mochten de Joden de zaak niet meer beheren en toen hebben zij met z'n drieën de bloemenzaak overgenomen. [Jan van Egmond, bloemenhandelaar, trouwde 17-10-1929 Gertrud Hildegard Vainquer, waaruit te Glienicke bij Berlijn drie kinderen geboren werden]

I1 Even voor de duidelijkheid: was die bloemenzaak in Leiden of in Berlijn?

G In Berlijn.

I2 En hoe kwam die in Berlijn? Hoe wist hij dat hij daar moest zijn?

G Ja, dat weet ik allemaal niet precies meer. Nog twee mensen…. Ik weet het niet, maar op een gegeven moment waren ze daar in Berlijn. En nog een tante [Marie] van mij is geëmigreerd naar Australië. Een zus van mijn moeder, ze heette Anker. Van Kees Anker. Hij was schilder. Door kennissen zijn ze naar Australië gegaan. Die oom en tante zijn al overleden, maar twee jaar

geleden is een nichtje over geweest en toen hebben we een reünie gehad in Rijnsburg van alle neven en nichten. Dat was verbazend leuk. We zijn naar het oude huis geweest waar mijn opa en oma Van Egmond woonden.

I1 Dus drie mensen zijn weggegaan uit het gezin waar uw moeder uit kwam. In de jaren vijftig. Was het voor een beter leven?

G Ja, toen kwam die emigratie op gang natuurlijk. Mijn oom had een hele goede betrekking bij Van de Vijver op Rijnsburg, de inmakerij. Die is daar geweest, die is ook allang weg. Heb je daar weleens van gehoord? Die maakte groente in en dat ging allemaal naar Rusland. En daar kwamen een keer lege vaten vandaan, dat vergeet je ook nooit, en daar had whisky in gezeten. Die verhaalden hoorde ik. En wat deden ze nou? Ze gingen die vaten hier omspoelen met water en toen hadden ze hier whisky! Kijk, dat vind ik zo grappig. Mijn oom had daar dus een goede betrekking; hij was er bedrijfsleider. Hij had zelf een zoon, van toen 21. En die is toen naar Canada geëmigreerd met nog meer jongens uit Rijnsburg. [in het *Leidsch Dagblad* uit 1951 valt te lezen dat 70 Rijnsburgers naar Canada gaan, vier keer zoveel migranten als elders].

Die jongens werden gewoon gek gemaakt, zo van: Joh, ga daar werken. Goed, die gaat er heen en is in Canada gekomen. Heg nog steg had hij. Hij zag ergens een paar klompen voor de deur staan en dacht dat dat wel Hollanders moesten zijn, want wie draagt er nou klompen? Hij belt er aan, zal z'n verhaaltje wel hebben gedaan, precies weet ik het niet. Hij is daar toen gebleven. Hij heeft een heel groot bloeiend bloemenbedrijf opgericht met kweekkassen.

Van die oom en tante wilde nog een zoon daarheen. Toen zei mijn tante: "Als het zo doorgaat, gaan ze er allemaal heen. Wij gaan ook". En ze zijn inderdaad gegaan, ondanks dat mijn oom een goede betrekking had. Nou, die hield heel veel contact met mijn moeder. Als broer en zus verschilden ze niet zoveel van leeftijd. Die zegt: 5 jaar ontberen is het hier wel hoor. Emigreren is vijf jaar ontberen!, zo zei hij het. Ze zijn nog langs de deuren gegaan daar met een wagen met soep. Ja, je moet toch aan eten en drinken komen. Maar ze hebben het goed gerooid. Toen ik een familielid uit Canada op de reünie in Nederland sprak zei hij: "Ik heb hier nog een paar glazen kassen besteld." Ik dacht: "Wat is dat nou, waarom moet je die kassen hier bestellen, hebben ze die in Canada niet?" Hij zei: "Als ik ze hier bestel zijn ze goedkoper dan wanneer ik ze in Ottawa koop". Dat is leuk om te horen.

I1: Dus dat is een tak van de familie Van Egmond die in Ottawa is terechtgekomen.

[Telefoon 01:52:48 kort gesprek]

I1: Even een andere vraag. Welke krant las u en leest u?

G: We hadden in Katwijk Hervormd Nederland. Na ons trouwen hebben wij het ook nog weleens gehad. Bestaat het nou nog?

I2 Als Hervormd Nederland niet meer.

G O, toen heb ik het Leidsch Dagblad genomen.

I1 U vertelde over het zingen, over het koor, had u nog andere hobby's?

G Ik heb veel gehandwerkt en vreselijk veel genaaid. Voor de kinderen heel veel.

I1 U maakte zelf de kleren voor uw kinderen?

G Ja, het was zelfs zo dat een keer was er een uitvoering voor DOS, van de gymnastiek. Ze moesten witte bloesjes en blauwe rokjes. Nou, ik maakte ze zowat voor de hele buurt! Die kwam vragen uit straat en die kwam vragen uit de straat. Mijn man zei weleens: "Je bent toch niet gek; jij zit maar te naaien voor een ander en je krijgt er niks voor". Nou ja, daar ging het me ook niet om. Het was vanzelfsprekend.

I1 U vond het fijn om te doen?

G Ja, maar met die kinderen was het ieder jaar weer ….[onduidelijk woord]. Weer een maatje groter. En dan die jongens met die broeken. Nee, ik heb heel veel genaaid. Heel veel. En nu handwerk ik heel veel. Veel voor het buitenland.

I1 Voor wie handwerkt u dan?

G Voor die gebieden daar. Voor Mali. Maar Mali is niet meer hanteerbaar, natuurlijk, omdat ze daar zo vechten. Nu is het Bangladesh. Dus nou voor een echtpaar uit Noordwijkerhout die dat regelt.

I1 Wat u maakt, dat wordt ergens heen gezonden?

G Ja, dekentjes en mutsjes. Poncho's heb ik pas gemaakt. Ik weet niet hoeveel. Ja, ik doe het met plezier. Het gaat allemaal weg. Er is dus een echtpaar, die halen de handwerken op en twee keer per jaar gaan zij er zelf naar toe. Die meneer zelf is nu gepensioneerd geweest. Vroeger werkte hij bij KLM-vrachtverkeer. Nog steeds mag hij zoveel kilo vrij exporteren. Dat echtpaar staat ook nog weleens met kraampjes om te verkopen en dat geld gaat dan ook weer daarheen. Ze zijn bezig met een ziekenhuisje daar. Dat bouwen ze steen voor steen. Iedere steen kost een euro. Pas is er weer een ziekenzaaltje ingericht met bedden.

[Op de band is gerommel en gekraak te horen. Mevrouw zoekt wat in een mandje dat bij haar stoel staat.]

G [Mompelt] Er stonden gebouwtjes op, weet je wel.

I1 En lezen, doet u dat?

G Echt lezen doe ik niet. Ik lees nu en dan tijdschriften.

I1 En vroeger?

G Toen las ik veel meer. Toen las ik natuurlijk de Bijbel en gewone boeken. Verder puzzel ik ontzettend veel. Veel puzzelen. Ik moet echt mijn hersens kraken. Hier in het centrum hebben wij een keer in de twee weken geheugentraining, op donderdagmiddag. En op maandagmorgen spel en beweging. Ja, dat doe ik ook.

I1 We weten al heel veel. U heeft veel verteld. Zijn er nog dingen die u zelf nog graag wilt vertellen over vroeger, waarover we het nog niet gehad hebben?

G Ja, goh. [even stilte]

I2 Waarvan u denkt: daarover hebben we het nog niet gehad.

G Ja, dat zou u dan toch aan moeten geven. Er is natuurlijk zoveel gebeurd in mijn leven. Van de week heb ik nog gebreide gebakjes en broodjes gemaakt voor mijn achterkleinkind van twee jaar. Ze was jarig en kreeg een keukentje.

[I1 en I2 bewonderen het. Gekeuvel]

G Ja, wat moet ik nou nog over vroeger vertellen?

I1 Wat was vroeger anders of wat was beter?

G Tsja, er is zoveel veranderd. Ik zou het niet weten.

I2 Nou, u heeft ook al heel veel verteld.

I1 Jazeker.

G O wacht, ik weet nog wat. De radio's moesten ingeleverd worden. In '42 of '43. Mijn vader zei: "Ga jij dat maar doen". Ik werd overal altijd maar heen gescheept. Dus. Onze eigen radio was weggestopt. We kregen van ene winkel uit Katwijk-Zee allemaal oude radio's!

[Hilariteit]

Om die in te leveren dus. Dus ik ga met die radio onder mijn arm. Even verderop bij ons, bij de Cantineweg, daar was een depot en moesten ze ingeleverd worden. Dus ik ga er heen. Type werd opgenomen en wat voor een jaartal en zo. Zegt iemand: "O, dat zijn allemaal dezelfde radio's die we krijgen van de Cantineweg." O, wat nou weer, dacht ik. Dus ik kwam thuis en ik vertel dat verhaal. Mijn vader vertelde dat alle vier de huizen dezelfde radio hebben ingeleverd. Daarom moest IK daarheen. Dat vergeet je ook nooit meer. Tsjongejonge.

En Ausweizen: een keer in de maand moest je een nieuwe Ausweis, die moest je helemaal halen in Katwijk Zee bij de [Secretaris] Varkevisserstraat. Vergeet ik ook nooit. O ja, is dat nodig, Cantineweg 10. Kregen we na veel vijven en zessen steeds die Ausweis. Anders konden we het Sperrgebiet niet uit. Want bij de Cantineweg richting Katwijk Zee, daar begon dat al. Iedere keer moest je dat ding laten zien.

I1 En toen u inmiddels in Leiden woonde, kwam u toen nog vaak in Katwijk?

G Ja, naar mijn ouders, want die woonden daar nog. We gingen veel naar het strand daar met de kinderen, op de fiets. Toen ze wat ouder werden, 7, 8 jaar, hadden ze zelf een fiets. Mijn man en ik hebben heel veel gefietst met de kinderen. Ook op vakantie.

I2 Waar ging u heen op vakantie?

G We gingen naar Ede; daar hadden we een huisje. Daar gingen we heel veel heen.

I2 Huurde u dat huisje?

G Nee, daar hadden we een huisje gekocht. Dat kostte niks daarzo. Ik ben daar na het overlijden van mijn man nog een jaar geweest. Ik sta buiten wat te doen en dan komt de meneer naast ons, dat was een villa meer aan de weg, ons huisje stond meer in het bos. Die man zegt: "Ik zie u alleen, waar is uw man dan?" Ik zei: "Mijn man is overleden". Nou, die man schrok zich wild natuurlijk. En hij zei: "Hoe kan dat nou?' Wat bleek nou: het was een arts van het ziekenhuis hier.

Hij was inmiddels gepensioneerd. Hij zei: “Als er wat gebeurt, mevrouw, met een kind of zo, bel me, ik help u wel.” Maar het andere jaar zijn we niet meer gegaan. Toen heb ik auto leren rijden en ben ik met de kinderen naar het buitenland gegaan.

I1 Waarheen?

G Ik ben naar Zwitserland geweest, naar Spanje, naar Italië. Met de jongste twee kinderen. De anderen waren veel ouder al, die gingen niet meer mee.

I1 Maar toch, alleen: dat is een hele reis.

G Ja, en je had nog geen wegwijzer toen. [G bedoelt tomtom?]

I2 Ging u dan kamperen?

G Ik huurde daar altijd wat, een huisje op een soort camping. Nee, kamperen zeg, kom.

I2 Nou ja, u bent zo ondernemend.

G Ja, achteraf vraag ik me weleens af: hoe heb je het gedurfd. Een heleboel dingen deed je eigenlijk maar. Ik was toch niet bang schijnbaar. Ja, je moest wel ook. Ik denk dat dat met de kinderen de hoofdzaak was. Ik moest wat doen met hen. Ja, je kunt natuurlijk ook alleen naar het strand gaan, maar wij zijn ook in het buitenland geweest. Duitsland altijd of België. Totdat ze op een leeftijd kwamen van 17/18 jaar. Dan gaan ze niet meer mee. Toen ben ik zelf met groepsreizen meegegaan en dat is mij eigenlijk goed bevallen. Ja, je krijgt toch de drang van ‘ik moet er even uit’. En dan moet je wel ondernemend zijn, natuurlijk.

I1 Uw kinderen hebben allemaal de middelbare school in Leiden doorlopen?

G Ja, allemaal. En allemaal met succes. Daarna hebben ze ’s avonds cursussen gevolgd.

I1 U kon niet doorleren omdat er oorlog kwam. Is er verschil tussen de scholing van jongens en meisjes geweest in uw gezin?

G Mijn broers zijn nog naar de Ambachtsschool op de Haagweg gegaan. Toen het verder in de oorlog kwam, vanaf ’43, toen konden ze niet meer. De oudste broer was er toen net van af. Die school duurde vier jaar. De andere broer is het laatste jaar niet meer naar school gegaan. Mijn vader heeft toen schijnbaar iets gedaan. Hij heeft het met de directeur van zijn werk erover gehad dat hij de jongens thuis had en ze moeilijk kon laten werken. De directeur zei: “Geen nood, ze komen hier werken”. En toen zijn ze ook bij de Waterleiding gaan werken. Dat was makkelijk. En daar zat ook nog een jongen, een collega van mijn vader, die woonde op het dorp bij Waterlust. Dat was een apart rijtje huizen van de Waterleiding. Die hadden een zoon en die moest eigenlijk naar Duitsland. Maar die was toch niet geschikt om bij de Waterleiding te werken. Die is toen ondergedoken in [het gebouw?] de Waterleiding zelf. Daar lagen allemaal platen als vloer en daar hadden ze een luik gemaakt en daar zat de jongen de hele dag in. Mijn vader ging hem ’s avonds halen. Mijn vader had een witte band waarop stond ‘Wasserwerke”, dus hij was altijd gemachtigd. Om negen uur, mijn vader moest dan wat handelingen daar doen, ging die jongen weer onder de grond. Tot na de bevrijding. Dat hebben we ook nog meegemaakt. Die jongen vond het zo oergezellig [bij ons], altijd.

I1 Maar die duinen waren toch best wel gevaarlijk gebied?

G Jazeker, want daar liepen Duitsers. Maar omdat mijn vader moest werken deed hij die jongen ook een band om en dan werden ze weleens aangehouden, maar dan zeiden ze dat ze voor 't water werkten.

I1 Zag u voor de oorlog weleens Leidenaren die naar het strand gingen?

G Ik geloof dat die met een bootje gingen. Gingen ze varen. Voor 10 cent gingen ze de Rijn af.

I1 Kwam u in uw dorp weleens mensen uit Leiden tegen?

G Nee, dat niet.

I1 Ook geen Leidse studenten?

G Studenten altijd. Die kwamen bij ons langs! Nou, schei uit. Tsjongejonge. Ik weet nog een avond. Mijn vader zegt: "Het lijkt wel of ik iemand hoor huilen!" "Welnee", zegt mijn moeder: "Dat verbeeld je je maar." Het was voor de oorlog hoor. Hij zei: "En toch hoor ik wat!" Hij ging naar buiten en ja hoor. Toen heeft hij de buurman gehaald en gevraagd of hij het ook hoorde. Die hoorde ook een raar geluid. "We gaan toch eens kijken". Ze liepen naar de kant waar het geluid vandaan kwam, naar de Cantine, waar altijd geschoten wordt. Ja hoor. Daar was een student, die hadden ze begraven! Met z'n hoofd boven de grond. Ze hadden hem gewoon vergeten. Dus toen hebben ze die jongen uitgegraven. Ja, hoe dat verder gegaan is, dat weet ik niet hoor allemaal. Ja, dat is echt gebeurd. Studenten, die hebben wat meegemaakt hoor, toen. Enfin, dat weet je ook. Dat ze ze volgieten met drank of zo.

Die buurman van ons was nogal voortvarend. Die is naar Leiden gefietst en heeft die studenten verteld wat er gebeurd was. Nou, ze hebben het toen flink over hun heen gekregen hoor!

I1 Die jongen zat in het zand vast?

G Ja, in het donker. Hij kon alleen maar gillen.

I1 en I2 Was het een ontgroening?

G Ja, dat waren die ontgroeningsgevallen.

I1 Wat een verhaal!

G Ja. Die jongens waren 18/19 jaar misschien. Ja, het is echt gebeurd hoor, echt gebeurd!

I1 Maar gelukkig goed afgelopen.

G Ja, gelukkig wel. Maar je vergeet het nooit, dat soort dingen.

I1 U heeft heel veel verteld!

G Nou ja, over de oorlog lang niet zoveel misschien.

I1 en I2 Nou, ook over de oorlog hoor. Jawel.

G En dan die oude panty's, nou ja, die had je niet in de oorlog. Filikozenkousen [I2 zoekt later op. Is waarschijnlijk een verbastering van het Franse woord 'fil d'écosse', een bepaald soort bewerkt katoen]

Ik droeg altijd sokjes, gemaakt van uitgehaalde truien. Ik had een rode trui met een witzilver draadje, ik weet het nog goed [glimlacht] uitgehaald en sokken van gebreid. Maar moeder versleet haar kousen en dan haalde je op oude kousen nieuwe hieltjes erin of een nieuw voetje, met de naaimachine. Dat vergeet ik ook nooit meer. Zoiets deed je dus ook. Eigenlijk maakte je van twee oude dingen een nieuw ding altijd.

I1 Heeft u eigenlijk altijd rokken gedragen?

G Ja. Nee, nooit een broek. Maar die zag je ook niet, laat ik het eerlijk vertellen. En dan gingen we schaatsen. Ik had een lekkere dikke warme gebreide rok en daar deed ik dan een plooirok overheen! Dan was je toch netjes. Want in de oorlog lag er nog weleens ijs natuurlijk.

I1 En waar schaatste u toen?

G Op de Rijn. We hadden niets anders, nou ja, misschien een paar kleine slootjes.

I1 Dat was het grootste water voor u?

G Ja, en dan had je zo'n koek-en-zopietentje langs de weg waar je wat kon drinken. Heerlijk, dat zijn echt de oude herinneringen. Maar al met al: ik heb een goede jeugd gehad, eerlijk waar. En een goed huwelijk en een lekker gezin. Heerlijk met elkaar allemaal.

I1 U klinkt als een tevreden mens.

G 's Avonds in mijn bed zeg ik weleens in mijn eentje: "Wat heb ik lekker gegeten!" Ik kook zelf dan. Ja, ik ben een tevreden mens. Ik heb eigenlijk niks te wensen. Wat denk je dan. Ik ben geen mopperkont hoor.

I1 Dank u wel voor uw verhalen!

G Niks te danken. Moet ik nog wat tekenen?

[I1 en I2 zoeken juiste papier en G tekent overeenkomst]